

ФИЛМ

LUGARDA
1968

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА (I)

Уредници
Катарина Мелић
Милена Нешић Павковић
Драган Бошковић

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА

Крагујевац
2022.

САДРЖАЈ

Александра В. Чебашиек

ЋУТАТИ ИЛИ ГОВОРИТИ:

ПЕДАГОШКИ АСПЕКТИ ХОЛОКАУСТ-ДИСКУРСА / 11

Марија Д. Луковић

НОВИ ЈЕЗИК ХУМАНИЗМА:

НЕ ЗАБОРАВИТИ ХОЛОКАУСТ! / 23

Ивана П. Остојић

ДЕГЕНЕРИСАНА УМЕТНОСТ:

ИМАЛИ СУ ЧЕТИРИ ГОДИНЕ / 35

Анђела Т. Вујошевић

ДИСКУРСИВНЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ ХОЛОКАУСТА:

СТВАРАЛАШТВО АНСЕЛМА КИФЕРА / 49

Јована Д. Костић

РОСК'N'ROLL И ХОЛОКАУСТ / 59

Александра С. Секулић

НЕПРАВО У НЕМАЧКОЈ ЗА ВРЕМЕ НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИЗМА / 67

Катјарина С. Лазић

РЕФЛЕКСИЈА ПРОШЛОСТИ И ПОЕТИКА ПОСТМЕМОРИЈЕ / 83

Лела М. Вујошевић

ДВЕ ПЕТИЦИЈЕ: НЕ ДАМО ЈЕВРЕЈЕ – НАШЕ КОМШИЈЕ / 93

Гордана М. Јоцић

„АРИЈЕВСКИ ПАРАГРАФ” И РАСНЕ ТЕОРИЈЕ

У СРБИЈИ ТОКОМ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА / 111

Бојана Г. Ракоњац

ШЕКСПИРОВ МЛЕТАЧКИ ТРГОВАЦ КРОЗ ПРИЗМУ

АНТИСЕМИТИЗМА У ТРИ ИЗВЕДБЕ: ДВОРСКО ПОЗОРИШТЕ

БЕЧ (1943), ЈУГОСЛОВЕНСКО ДРАМСКО ПОЗОРИШТЕ

БЕОГРАД (2004) И ВЕНЕЦИЈАНСКИ ГЕТО (2016) / 125

Сандра Р. Тешиовић

ДИСКУРС О НАЦИСТИЧКОЈ ПРОШЛОСТИ У РОМАНУ

СТАРИ МАЈСТОРИ ТОМАСА БЕРНХАРДА / 137

Теодора С. Илић

БУДУЋНОСТ СЕБАЊА НА ХОЛОКАУСТ:

ПОСТМЕМОРИЈА У РОМАНУ EAST-WEST STREET

ФИЛИПА СЕНДСА / 151

Верка Г. Карић

ДАНИЛО КИШ И ИСТРАЖНИ ДИСКУРС:

ХОЛОКАУСТ И ЈЕВРЕЈСКИ ИДЕНТИТЕТ У ДЕЛУ ПСАЛАМ 44 / 163

Драѓана М. Вучковић

АНТИСЕМИТИЗАМ У ДЕЛУ ДНЕВНИК ЕЛЕНЕ БЕР / 173

Дуња Д. Томовић

РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА ЛОГОРА У РОМАНУ
ПИСАЊЕ ИЛИ ЖИВОТ ХОРХЕА СЕМПРУНА / 193

Милица М. Карић

БИТИ ЈЕВРЕЈИН: ПРИЧА ЈЕВРЕЈИНА ЛУТАЛИЦЕ ЖАНА Д'ОРМЕСОНА / 207

Илија Д. Обровић

(НЕ)СУОЧАВАЊЕ СА ПРОШЛОШЋУ НА ПРИМЕРУ
РОМАНА ИСЕЉЕНИЦИ В. Г. ЗЕБАЛДА / 223

Јована Д. Стојановић

КРВАВА ПОВРАТНА СПРЕГА
– ГЕЦ И МАЈЕР У ОГЛЕДАЛУ СМРТИ / 245

Александра З. Стојановић

УЧЕЊЕ ПОСЛЕ АУШВИЦА: ХОЛОКАУСТ У КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ НА
ПРИМЕРУ РОМАНА ДЕЧАК У ПРУГАСТОЈ ПИЦАМИ ЏОНА БОЈНА / 255

Сара Николић

ЖИВОТ ЈЕВРЕЈА ЗА ВРЕМЕ ОКУПАЦИЈЕ
У РОМАНУ САРИН КЉУЧ ТАТЈАНЕ ДЕ РОНЕ / 269

Тамара Јевремовић

ТРАГАЊЕ ЗА ДОРОМ У ДЕЛУ ДОРА БРУДЕР ПАТРИКА МОДИЈАНА / 283

Јована З. Белић

СУОЧАВАЊЕ СА ПОЧИНИЛАЧКОМ ПРОШЛОШЋУ У
ФИЛМУ ЛОРЕ РЕДИТЕЉКЕ КЕЈТ ШОРТЛАНД / 293

БИОГРАФИЈЕ АУТОРА / 309

Александра С. Секулић¹
 Универзитет у Крагујевцу
 Правни факултет
 Мастер академске студије

НЕПРАВО У НЕМАЧКОЈ ЗА ВРЕМЕ НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИЗМА

Неправо је појам којим се обележава правни поредак Трећег Рајха. Основ функционисања оваквог поретка била су опречна правна решења до којих се долазило злоупотребом правне науке и правне праксе. Оснивањем Академије за немачко право и тзв. Килске школе права нацисти су извршили снажан утицај на теорију права и правну праксу, с циљем да немачки правни поредак реформишу у духу нацистичке идеологије. То су чинили доношењем нових стандарда (правила) за тумачење права, као и искривљавањем позитивистичких схватања теоретичара права, пре свега Густава Радбруха. Извршивши такав утицај на право и правну праксу, националсоцијалисти су доносили законе који се означавају расним или антисемитским законодавством, које је отворено дискриминисало и обесправљивало одређене групе људи, пре свега Јевреје. У овом раду анализирамо (не)правни поредак Трећег Рајха. Пажњу, најпре, посвећујемо ставовима теоретичара националсоцијализма и решењима расног законодавства, а затим се бавимо настанком појма неправна, стављајући у фокус рад професора Густава Радбруха који је након Другог светског рата креирао овај појам, а чија је филозофија права била претходно злоупотребљена од стране националсоцијалиста. На крају, дајемо кратак осврт на суђење у Нирнбергу, које је значајно не само за исправљање грешака из прошлости, већ и за постављање темеља савременог међународног кривичног права.

Кључне речи: неправно, нацизам, правна наука, Густав Радбрух, Нирнберг, тумачење права, расна идеологија, расно законодавство

УВОД

Правни поредак заснован на Вајмарском уставу био је либералан, утемељен на идеји поштовања основних људских права, правди и једнакости. Вајмарским уставом била су прокламована једнакост, слобода удруживања, слобода окупљања, слобода вероисповести, неповредивост писама (Савић 2012: 233). Такође, сам устав могао се променити само законодавним путем двотрећинском већином у Рајхстагу, као и уз двотрећинску већину у Савету Рајха. Савет Рајха могао је затражити референдум у року од две седмице ако би се изгласала промена устава противно његовом ставу (Савић 2012: 228–230). Поред Вајмарског устава, немачки правни систем „красио” је и Немачки грађански законик као правни акт који је био рађен у духу идеје поштовања основних људских права и поштовања слободе појединца. Отуда се треба зачудити како то да један такав либеран правни систем доживи своје преображавање до те мере да га окарактерисше кованица „неправо”. Горе наведене карактеристике вајмарског правног система доживеле су своју промену након такозване националсоцијалистичке револуције која се одиграла 1933. године када је Хитлер дошао на власт. Од тог тренутка вајмарски правни поредак, заснован на идеји једнакости и слободе појединца, бива замењен и у великој мери злоупотребљен ради спровођења идеја

1 aleksandra14sekulic@gmail.com

нацистичке идеологије чији је Хитлер био утемељивач. Иако се дијаметрална супротност правног система пре доласка нациста на власт и након тог тренутка лако да уочити, ипак једна одредба Вајмарског устава омогућила је све оно што се десило 1933. године и у годинама након тога. Реч је о члану 48. Вајмарског устава који је предвиђао могућност употребе оружане силе уколико једна земља у оквиру Рајха не испуњава обавезе у складу са уставом или законом Рајха (Савић 2012: 231). Тако је од почетка своје владавине Хитлер својом идеологијом нацизма злоупотребљавао постојећа либерална правна решења ради постизања својих циљева. Ширење идеја нацистичке идеологије огледало се кроз утицај на судску праксу, тумачење права, као и кроз доношење антисемитског законодавства. Доношење три законодавна акта отворило је пут за касније законодавне активности (као што је доношење Нирнбершких закона), а то су Закон о поновном успостављању професије државних службеника², Закон о овлашћењима³, Уредба председника Рајха о заштити народа и државе⁴ (Ђорђевић, Пирнер 2019: 50). Након тога, донет је низ антисемитских и расних закона („нирнбершко законодавство“) у периоду од 1933. до 1935. године. Ипак, правни режим Трећег Рајха нису карактерисале значајне законодавне промене у виду измене устава или постојеће кодификације грађанског права, с обзиром на то да је Немачки грађански законик остао на снази, колико га је карактерисао необичан приступ тумачењу права и искривљавање либералних правних решења у циљу спровођења идеје нацистичке идеологије („светоназора“). Отуда је скован термин „неправо“ који као такав представља нешто неуобичајено и некарактеристично за правне поретке осталих земаља света било англосаксонског било континенталног типа. Идејни творац овог термина јесте професор Густав Радбрух који је дати термин сковао у чланку „Законско неправо и надзаконско право“⁵. Ово и не чуди с обзиром на то да се режим националсоцијализма сматра као израз сваког зла како на културном, друштвеном и научном нивоу, па тако и као израз зла у праву (Аизел 2018: 185). Све оно што је представљало право у овом режиму заправо је било супротност праву и имало је за циљ искривљавање основних правних начела и постулата. Право као такво није постојало, већ је оно било само средство у рукама националсоцијалиста подређено остваривању циљева који су се косили са основним моралним и друштвеним вредностима (Аизел 2018: 185–188). За разлику од вајмарског режима, у националсоцијализму обесправљивање појединца и претварање индивидуа у слуге националсоцијалистичке идеологије био је основни постулат. Националсоцијализам као такав био је синоним за обесправљивање појединих категорија становништва, социјалних група, као и подређивање сваког држављанина принципима тадашњег владајућег режима. Карактеристике овог режима можемо уочити кроз пример из тадашњег законодавства, односно кроз решење Закона о држављанству према коме су се држављанима сматрали само чистокрвни Аријевци који раде у интересу немачке заједнице по

2 Gesetz über die Wiederherstellung des Berufsbeamtentums vom 7. April 1933, Reichsgesetzblatt 1933 I, 175–177. <<http://www.documentarchiv.de/ns/beamtenGes.html>>, јул 2022.

3 Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich vom 24. März 1933 (Закон о отклањању невоље за народ и рајх од 24. марта 1933), Reichsgesetzblatt 1933 I, 141, <<http://www.documentarchiv.de/ns/ermacht.html>>, јул 2022.

4 Verordnung des Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat vom 28. Februar 1933, Reichsgesetzblatt 1933. I, 83, <<http://www.documentarchiv.de/ns/rtbrand.html>>, јул 2022.

5 Gesetzliche Gesetzlosigkeit und übergesetzliches Recht, Süddeutsche Furissen – Zeitung 1, 1946.

крви (видети члан 1. Закона о држављанству Рајха)⁶. Далеко више овај режим карактерише систем неограниченог тумачења права којим су се правне норме тумачиле у духу идеологије националсоцијализма. Неограниченим тумачењем права „каучук” норме су коришћене ради спровођења идеологије националсоцијализма. Овакав систем тумачења права имао је великог утицаја на судску праксу која је била уподобљавана правилима тумачења која су била прописана од стране власти (Ђођевић, Пирнер 2019: 60–69). На тај начин створен је један режим који је обесмислио право као струку и науку којом се прописују правила за функционисање друштва. Апсурдност овог система може се уочити и кроз то да је јавно право у овом режиму однело надмоћну победу над приватним правом (Аизеле 2018: 182–184).

У овом раду представимо правни систем националсоцијализма који се означава у теорији као неправо. Најпре, даћемо осврт на теоретичаре националсоцијализма и на њихов утицај на теорију и на судску праксу. Такође, приказаћемо решења која су дата усвајањем расног законодавства. Затим, чинимо посебан осврт на формирање појма неправо и рад професора Густава Радбруха који је сковао сам термин неправо, а у оквиру тога ћемо објаснити однос природног и позитивног права у нацистичком поретку. На крају, осврнућемо се и на суђење у Нирнбергу које је од значаја за саму тему неправо, као и за међународно кривично право као посебну грану права.

ТЕОРЕТИЧАРИ НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИЗМА И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА НЕМАЧКИ ПРАВНИ ПОРЕДАК И СУДСКУ ПРАКСУ

Неке од првих идеја о расној неједнакости потицале су од теоретичара неаријевског порекла који су били задивљени германском расом. Познато је дело Енглеза Хјустона Стјуарда Чембрлена „Основе 19. столећа” којим се пропагира идеологија дискриминације раса. Такође, француски теоретичар Гобино разрадио је ову тему кроз дело „Есеј о неједнакости људских раса” (Баровић 2007: 283–288).

Када говоримо о правном поретку Трећег Рајха, треба имати у виду да је основ за свеопште искривљавање права и његово тумачење у духу „светоназора” било спроведено уз помоћ правне науке и судске праксе. Хитлер и представници тадашње већине имали су у виду да би њихова власт била одржива, они њу морају да озаконе. Како је немачко право било, а и данас јесте, један од најразвијенијих правних система са једним од најстаријих грађанских законика, требало је наћи начина да један крајње неправедан поредак поприми обличје легитимног и легалног система. Доношење новог грађанског законика и других закона било је тешко и захтевало је доста времена. Насупрот томе, налажење начина за другачијим тумачењем права био је доста једноставнији процес, нарочито имајући у виду да Немачки грађански законик садржи велики број „каучук норми”, односно правних стандарда⁷. Да би националсоцијалисти остварили овај свој циљ, неопходна им је била помоћ правне науке и струке.

6 Reichsbürgergesetz und Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre [„Nürnberger Gesetze“], 15. September 1935, und die beiden ersten Ausführungsbestimmungen, 14. November 1935, <https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0101_rbv&l=de>, јул 2022.

7 Правни стандарди (генералне клаузуле, каучук норме) означавају такве норме које нису унапред одређене садржином ни санкцијом, него поступајући судија мора у сваком конкретном случају да тумачи њихово значење, имајући у виду просечног човека одређене заједнице. Типичан пример правних стандарда јесу добра вера, савесност и поштење, пажња доброг стручњака... Карактеристичне су за грађанско право и приватне односе, нарочито за уговорно право, док се у

Како би правна теорија дала потпору циљевима нацистичке идеологије, основане су Килска школа права и Академија за немачко право. Када је реч о Академији за немачко право, она је била централна институција која је окупила стручну јавност како би се немачки правни систем обновио под окриљем идеја нацизма. Први председник био је Ханс Франк, а она је око себе окупила познате правнике и нацисте тог доба. Академија за немачко право имала је свој статут, а постојао је и Закон о оснивању Академије за немачко право. Задатак ове институције било је уношење нацистичке идеологије кроз правне институте, а она је то постизала учествовањем у законодавним и политичко-правним одлукама (Ђорђевић, Пирнер 2019: 52.). Килска школа права јесте пројекат који је спроведен као последица доношења Закона о поновном успостављању професије државних службеника⁸, на основу којег су државни службеници који нису били „по вољи” нацистичке идеологије били отпуштани из службе. Под утицајем тог закона на Правном факултету Универзитета у Килу отпуштено је из службе девет од десет професора и на њихова места доведени су млади правници, заговорници нове идеологије, међу њима и Карл Ларенц и Георг Дам (Ђорђевић, Пирнер 2019: 53). Основни задатак Килске школе права било је прилагођавање права вредностима новог система и, у складу са тим, да развије правну мисао која је обојена вредностима нацизма и сачини нова правила тумачења права. Оно што је такође била мисија Килске школе права било је мењање извора права и стављање Фирерове воље на врху лествице извора права (Ђорђевић, Пирнер 2019: 52).

Једна од најзначајнијих особа за мисију обнове немачког правног система, кроз утицај на правну теорију и праксу, био је Ханс Франк, комесар Рајха за уједначавање правосуђа. Ханс Франк био је задужен за пропаганду и за „обнављање” правног система како би се режим, који је по својој природи био тоталитаран, представио у другачијем светлу и легализовао. Управо је Ханс Франк био задужен за организовање правних професионалаца и правне науке, као и за стварање таквог правног система који би омогућио „легално” спровођење расистичких циљева Националсоцијалистичке немачке радне партије⁹ (Фунтејн 2020: 219). У овом периоду била је предвиђена сарадња свих судија у реформи правосудног система. Требало је да судија у сваком конкретном случају постави себи питање: „Како би Фирер одлучио у овом случају?”. Практично, Фирерова воља била је извор права и то на врху хијерархије извора права (Ђорђевић, Пирнер 2019: 55). Лојалност се очекивала и од адвоката, те је требало да и лично и професионално подржавају Фирера. За нелојалност адвокатима претило је кажњавање које је било у надлежности Суда части који је био подељење Врховног суда (Фунтејн 2020: 226). Још једна врста специфичног судског тела у овом систему јесте био Народни суд (Volksgerichtshof) који је имао надлежност у контроли целокупног становништва Рајха, нарочито када су у питању политички злочини (Фунтејн 2020: 227).

Правна наука у овом периоду извршила је велики утицај на судску праксу, те је све оно што је спроведено у области правне теорије имало неминовног утицаја на одлуке које су доносиле судије у појединачним случајевима. Најпре, изведени су нови извори права где је највиши извор права била Фирерова воља, а потом су исконструисана нова правила за тумачење генералних клаузула којих је било

кривичном праву избегавају у циљу спровођења начела законитости (Антић, Стојановић 2004: 103–105).

8 Gesetz über die Wiederherstellung des Berufsbeamtentums vom 7. April 1933, Reichsgesetzblatt 1933 I, 175–177, <<http://www.documentarchiv.de/ns/beamtenenges.html>>, јул 2022.

9 НСДАП или Нацистичка партија.

доста у немачком законодавству (Ђорђевић, Пирнер 2019: 54–59). С обзиром на то да правна пракса користи решења правне теорије, све ово имало је утицај на судску праксу која је формирана у том периоду. Спровођење идеја идеологије и коришћење права ради остварења циљева владајуће већине огледа се и у томе што су одлуке које се односе на породичноправна и статусноправна питања донесене без освртања на интересе појединца, већ узимањем у обзир националсоцијалистичког светоназора и интереса немачке заједнице по крви. О томе сведочи и чињеница да је у периоду националсоцијализма вршен поништај бракова, иако је протекао преклузивни рок од шест месеци, уз образложење да у периоду закључења брака супружници нису могли бити свесни значаја чињенице да је њихов брачни друг припадник друге вере или нације, а та чињеница представља заблуду о битним својствима личности због које се поништај брака могао тражити. Препрека која се крила у чињеници да је рок за поништај брака био шест месеци отклоњена је на тај начин што се овај рок рачунао од тренутка доласка националсоцијалиста на власт (Ђорђевић, Пирнер 2012: 64). Такође, брак се уз одређене услове могао развести, с тим што се развод могао избећи уз приговор супружника који није имао кривицу за развод брака. И ово је правило било занемарено уколико је тај супружник био неплодан или имао неке друге особине које нису биле у складу са интересом немачке заједнице по крви (Ђорђевић, Пирнер 2012: 67).

Утицај става теоретичара на судску праксу огледао се и кроз то што су неке од основних правних института теоретичари дефинисали на начин који је погодовао идеологији националсоцијализма. Карл Ларенц, истакнути правни теоретичар грађанског права, био је заговорник става да правну способност могу поседовати само чланови немачке заједнице по крви (чистокрвни Аријевци), што се косило са одредбом Немачком грађанског законика према којој се правна способност гарантује сваком појединцу у стиче рођењем човека (Ђорђевић, Пирнер 2012: 59).

РАСНИ ЗАКони

Расно законодавство можемо назвати и антисемитским законодавством, јер је имало превасходни циљ да за економску кризу и све ратне и поратне проблеме окриви Јевреје (Лазичић, Матијашевић 2018: 335–338). Поред Јевреја, расни закони директно су дискриминисали све не-Аријевце, као и Аријевце који нису „погодовали” интересима немачке заједнице по крви и националсоцијалистичком светоназору. Оно што би требало напоменути када се говори о расном законодавству и целокупном правном поретку Трећег Рајха јесте догађај који је дао повода Хитлеру да злоупотреби једну одредбу Вајмарског устава. Наиме, Вајмарски устав давао је овлашћење председнику да прогласи ванредно стање и суспендује при тим условима поштовање неких основних људских права (Савић 2012: 231). Услед тога што је изазван пожар у Рајхстагу, проглашено је ванредно стање због претње која је долазила од комуниста који су били оглашени одговорним за овај инцидент (Фунтејн 2020: 211). Након овог инцидента донет је први у низу докумената које означавамо делом расног законодавства, Уредбе о заштити народа и државе¹⁰. Последица овог инцидента није било само доношење ове уредбе, већ постављање система дуалне правде, где је све више јачао систем полицијске моћи, који се огледао кроз прогон људи за које се сумњало да представљају „левичарску” опасност, а све то уз подршку Врховног суда (Фунтејн 2020: 216).

10 Verordnung zum Schutz des deutschen Volkes und des Staates 28. Februar 1933, <https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0101_rbv&l=de>, јул 2022.

Убрзо након поменуте уредбе, крајем марта 1933. године, усвојен је Закон о посебним овлашћењима којим је омогућено Хитлеру да доноси „расне законе”. Оно што карактерише овај закон јесте то да су већина законодавних овлашћења била пренета са скупштине на владу, што је необјашњиво за модерне поретке где постоји јасна подела између законодавне, извршне и судске власти (члан 4. Закона о посебним овлашћењима)¹¹. Влада није неутрална као скупштина и прави глас народа не може да се оствари када влада доноси законе, јер је она пристраснија и директно подређена владајућој идеологији. Доношењем Закона о поновном успостављању професије државних службеника одређене групе добијале су отказе и онемогућавано им је да се баве одређеним делатностима. Овим законом били су дискриминисани Јевреји и жене. У периоду до 1933. повећао се број жена адвоката, а овим законом велика је већина била отпуштена (Фунтејн 2020: 221). Био је уведен систем ригорозних квота, што је било у складу са ставом нацистичке идеологије да је жени место уз породицу са основним задатком бриге о деци.

У септембру 1935. године донета су два закона позната под термином „нирнбершки расни закони”. Први је Закон о држављанству Рајха¹², којим је било прописано ко се сматра грађанином Рајха, те да такво лице има сва политичка права и специфичне обавезе које из тог статуса произилазе (члан 1. Закона о држављанству Рајха). Грађанином Рајха сматрало се лице чистокрвног аријевског порекла које ради у интересу немачке заједнице по крви (члан 2. Закона о држављанству Рајха). Овим законом било је прописано да ће грађани Рајха имати сертификат о грађанству, а сви остали који нису испуњавали услове за грађанство нису могли остваривати политичка права. Други нирнбершки закон јесте Закон о заштити немачке крви и части који је предвиђао забрану бракова између припадника јеврејске заједнице и Аријеваца, као и било какав однос међу њима. Овим се законом забрањивало и да Аријевке служе у јеврејским кућама (члан 3–4. Закона о заштити немачке крви и части)¹³. У вези са овим била је донета и Уредба о заштити немачког наследног здравља¹⁴ која је дискриминисала оне који су имали неку врсту хендикепа и имала за циљ да спречи еугене болести, па су вереници морали да носе матичару потврде о свом здравственом стању како би се утврдило да не постоје брачне сметње¹⁵ (Митровски 2020: 10–12).

Поред ових закона и уредби власт је разним другим актима (попут декрета и одлука) утицала на то да пре свега Јевреји буду обесправљени. Отпуштен је велики број лекара, правника, новинара, глумца, војника и професора јеврејског порекла чиме је директно било угрожено њихово право на рад. Такође, било им је забрањено да кољу животиње ради вршења верских обреда, а остали су и без основних средстава за живот. Јеврејима је постепено одузимамо и право на образовање тако што је уведена такса од 1,5% за упис свих неаријеваца на факултете (Лазих, Матијашевић 2018: 336).

11 Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich vom 24. März 1933, Reichsgesetzblatt 1933. I, 141. <<http://www.documentarchiv.de/ns/ermaecht.html>>, јул 2022.

12 Reichsbürgergesetz vom 15. September 1935, Reichsgesetzblatt 1935. I, 1146. <<http://www.documentarchiv.de/ns/nbgesetze02.html>>, јул 2022.

13 Reichsbürgergesetz und Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre [„Nürnberger Gesetze“], 15. September 1935, und die beiden ersten Ausführungsbestimmungen, 14. November 1935.

14 Verordnung über das soheitsychnen des reichs vom 5 november 1935, <<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=dra&datum=19350004&seite=00001287>>, јул 2022.

15 Видети: Уредба о заштити немачког наследног здравља, <<https://zvezdanestaze.com/nemacka-pre-drugog-svetskog-rata-zakoni-uvedeni-za-zastitu-naroda>>, јул 2022.

ПОЈАМ НЕПРАВА И ГУСТАВ РАДБРУХ

Злоупотреба филозофије права Густава Радбруха

Густав Радбрух био је професор кривичног права и филозофије права на Правном факултету Универзитета у Килу. Он није спадао у ред Килске школе права, нити је био учесник у стварању новог правног поретка попут неких других теоретичара. Он је након Хитлеровог доласка на власт и за време Другог светског рата радио у библиотеци у Хајделбергу, потпуно повучен из јавности. Густав Радбрух био је као теоретичар један од жртава нацистичког пировања над правом (Степанов 2012: 3–96). Аутори који се баве филозофском мисли Густава Радбруха сматрају да је то правник који је након Другог светског рата био сло-мљен човек коме је нацизам одузео право да политички мисли. Ово тврде зато што су се његове правне и политичке идеје злоупотребиле у циљу искривљавања права од стране владајуће нацистичке идеологије (Морис 2016: 286).

За правнике је свевремено питање однос позитивног и природног права који се мењао кроз историју. Некада је примат имало природно право, а некада је примат имало позитивно право. Природно право своје постојање и настанак ве-зује за неке универзалне и ванвременске категорије (вредности права у које спа-да правда, сигурност, једнакост итд). Према природном праву само онај поредак који је вредносно прихватљив може се сматрати законитим поретком („законито је оно што је праведно”). Са друге стране, позитивизам даје предност важећем праву, односно донетим законима, не узимајући у обзир вредносни садржај пра-ва („праведно је оно што је законито”) (Ђорђевић, Матић, Симић 2017: 439–445).

Овим проблемом бавио се и Густав Радбрух као професор филозофије пра-ва у делима „О законском неправу и надзаконском праву” и „Пет минута фи-лозофије права”¹⁶. Он је најпре био позитивиста, али је његово виђење на овај проблем промењено након владавине нациста. Он тада схвата да закони некада могу бити „незаконити”, да се само схватање појма права може искривити и зло-употребити зарад остваривања интереса власти (Морис 2016: 664–665). Вођен тим идејама, он након завршетка Другог светског рата објављује свој рад под на-зивом „О законском неправу и надзаконском праву”¹⁷ где и даље заузима пози-тивистички приступ праву, али и сматра да је неопходно да се праву да одређени вредносни садржај (видети Степанов 2012: 552–556; Морис 2016: 649–660, Чау-шески 2015: 8–12).

Као пример злоупотребе Радбрухове филозофије права од стране нацио-налсоцијалиста јавља се Радбрухова формула која је изражавала строг позити-вистички став да је право увек право без обзира на вредности (видети Степанов 2012: 552–556; Морис 2016: 649–672, Чаушевић 2015: 8–12). С друге стране, Рад-брухова формула давала је одговор на питање шта треба да раде грађани, суди-је, чак и жртве када живе под тиранским режимом. Радбрухова формула на ово питање одговарала је на овај начин: Судије морају примењивати закон све и када би он био неправедан, с тим што законодавац мора водити рачуна о вредносном садржају права (Морис 2016: 661). Радбрухова формула на тај је начин утицала на судије нацистичког режима да тврде да су спроводили законе сагласно фор-мули, који јесу били неправедни, али не до те мере неправедни да би угрожавали

16 Gesetzliche Gesetzlosigkeit und übergesetzliches Recht, Süddeutsche Furissen – Zeitung 1, 1946; Gustav Radbruch: Fünf Minuten Rechtsphilosophie erschienen als Merkblatt für Studenten 1945 sowie in: Rhein-Neckar-Zeitung (Heidelberg) vom 12. September 1945.

17 Gesetzliche Gesetzlosigkeit und übergesetzliches Recht, Süddeutsche Furissen – Zeitung 1, 1946.

суштински вредносни садржај права (Морис 2016: 662). Овакав став Радбрухове формуле послужио је као „изговор” и оправдање судијама који су примењивали законе који су у периоду након Другог светског рата постали део поретка који је окарактерисан као неправни поредак. На тај начин, овакав један теоретски став је злоупотребљен, јер је коришћен као параван за спровођење расних закона за које су, у духу владајуће идеологије, тадашње судије сматрале да нису неправедни до те мере да вређају основне правне вредности. Свакако, према ставу да је „право увек право” судије у нацистичком периоду могле су рећи да нису грешиле спроводећи нацистичке законе, јер је „право увек право без обзира на вредности”, а када би нацистички режим сматрале тиранским судије су спроводиле законе који, иако неправедни, нису били до те мере неправедни да би вређали основне вредности. Таквим схватањем Радбрухове формуле остварио би се на још један начин циљ националсоцијалиста да злоупотребом постојећих теоретских ставова и законских решења „озаконе” своју владавину.

Горенаведени став Радбрухове формуле сматра се као једна од његових теоретских грешака, односно, како теоретичари наводе, „гафова”, јер је „из добре намере” послужила као оружје у рукама идеолошких пристрасних судија (Морис 2016: 660–665). Из тог је разлога те своје ставове исправио радом на тексту „Пет минута филозофије права”¹⁸ где даје јасну слику праведног и законитог права.

У првом минуту филозофије права Радбрух каже: Заповест је заповест – и то важи за војника. Закон је закон – и то важи за правника! Али када војник увиди да је сврха заповести – злочин, „престаје дужност” на послушност, престаје право на поштовање заповести. Слично је и код правника. Кад правник мисли да нема изузетка у поштовању позитивног права и кад му понестаје осећај за природно право, тада злочиначки закони могу постати важећи и они ће изједначити право и силу „по уверљивој логици да само тамо где има силе, ту може бити и „права” (цитирано према Степанов 2012: 96–97; видети Радбрух 1980: 260–290).

Један од представника Немачке Академије за право, Ханс Франк, говорио је да је право само оно што је корисно за народ (Ђорђевић, Пирнер 2019: 53). Из тог разлога, други минут филозофије права Радбрух користи да каже да само оно што је право може да користи народу. Други минут филозофије права гласи: Не сме се размишљати на начин да „све што користи народу представља право”. Управо супротно: треба размишљати тако да „само оно што представља право, користи народу”. Разлика је између ова два становишта суштинска. У првом случају, на пример, „самовоља, кршење уговора, противправност, само ако користе народу представљају право”. То практично значи да „оно што се носиоцу државне власти учини опште корисним”, да се безрезервно подржи „свака помисао и свака ћуд деспота”, да се доносе „казне без закона и пресуде”, итд. – дакле, да и такве неразумне ствари могу да представљају право. На тај начин, изједначавање права и тобожње користи за народ претвара правну државу у државу неправу. У другом случају, кад „само оно што представља право, користи народу”, тада конверзија правне државе у државу неправу није изводљива (цитирано према Степанов 2012: 97–98, видети Радбрух 1980: 260–290).

Трећи минут филозофије права посвећен је вредности правде у праву. Радбрух правду изједначава једнакошћу и даје обавезу сваком правнику да када један правни поредак крши људска права морају таквом систему да одрекну карактер

18 Gesetzliche Gesetzlosigkeit und Übergesetzliches Recht, Süddeutsche Furissen – Zeitung 1, 1946; Gustav Radbruch: Fünf Minuten Rechtsphilosophie erschienen als Merkblatt für Studenten 1945 sowie in: Rhein-Neckar-Zeitung (Heidelberg) vom 12. September 1945.

права. У четвртном минути Радбрух на неки начин даје одговор судијама које су злоупотребљавале његову формулу, говорећи да могу да постоје закони који су до те мере неправедни да им се мора порећи важење (уз то истиче општу корист, сигурност, и правду као правне вредности). На крају, у петом минути Радбрух истиче да постоје начела која су изнад свакога закона, те да када један закон није у складу са њима мора им се одузети карактер закона (цитирано према Степанов 2012: 98–99, видети Радбрух 1980: 260–290).

Густав Радбрух, са својом богатом правном биографијом, био је жртва злоупотребе његових теоретских размислања. Одбивши да сарађује са нацистима и напустивши свој посао, ипак је био кажњен што су његови теоријски ставови били искоришћени како би пре свега судије из периода националсоцијализма нашле оправдање за своје незаконите поступке (Морис 2016: 665–672). Из тог разлога, Густав Радбрух писао је и старао се да својим новим теоретским ставовима на неки начин исправи један историјски преседан и спречи да икада више правна наука до те мере буде злоупотребљена и понижена на тај начин да даје легитимитет најсуровијим злочинима (Морис 2016: 686–688). Право служи за регулисање друштвених односа, у његовој су основи здрав разум и логика, као и основне идеје правде и једнакости („часно живети, другог не оштетити, свакоме своје доделити“). Баш како и каже Радбрух у петом минути филозофије права, морају постојати начела природног права које ниједан закон не сме погазити.

Формирање појма неправда

Резултат нацистичке владавине неминовно је утицао и на филозофско-правну мисао Густава Радбруха. Густав Радбрух био је строги позитивиста који је на настанак и појаву права гледао са аспекта филозофско-правног релативизма који прихвата све могуће начине појашњавања и схватања права, имајући у виду људски ум који је несавршен и који не може поставити апсолутно вредновање истине (Чаушевић 2015: 9). Након краја Другог светског рата настаје заокрет у Радбруховој филозофско-правној мисли где он настанак права тражи у природном праву, управо из разлога што је период нацистичке владавине доказао да прописи могу бити маска за спровођење неисправног права, односно неправда (Чаушевић 2015: 10). Отуда Густав Радбрух у свом даљем раду читава овај поредак назива неправним, а прописе који су донесени, као и праксу која је у овом периоду спроведена, назива неправом, зато што оно што се косило са основним вредносним и моралним системом никако се није могло назвати правом. Густав Радбрух овај поредак означава термином неправо најпре у горепоменутом тексту „Пет минута филозофије права“ који је испрва био осмишљен као летак који се делио студентима. Овом темом Радбрух се бавио и у (такође, горенаведеном) тексту „О законском неправу и надзаконском праву“¹⁹. Управо теоријом о законском неправу и надзаконском праву Густав Радбрух истиче да је могуће да постојећа законска решења буду неправедна, а као надзаконско право нуди природно право са универзалним правним и друштвеним вредностима (Морис 2016: 672–680, Чаушевић 2015: 8–12). На тај начин Густав Радбрух раскида са ставом да правна норма у себи садржи апсолутну вредност, те заузима став природне науке која даје предност правним начелима која су универзална изнад правне норме која нема апсолутну вредност већ се иза ње може крити злоупотреба.

19 Gesetzliche Gesetzlosigkeit und übergesetzliches Recht, Süddeutsche Furissen – Zeitung 1, 1946.

Шта заправо означава поредак чији су правила окарактерисана као неправно? Када говоримо о законским решењима, неправни поредак Трећег Рајха јесте онај поредак који је доносио кратке законе у форми наредби немачком народу како би се спроводиле идеје нацистичке идеологије. Такође, у овом поретку нека постојећа законска решења нису била промењена нити је донешена значајнија законска регулатива, већ су се постојећа решења тумачила у складу са духом нацистичке идеологије, „нацистичким светоназором“, „интересом немачке заједнице по крви“. Овај приступ имао је за циљ дубоко задирање у сферу појединца, прављење од појединца поданика који ради не у свом интересу, већ испред свог интереса увек има интерес народне заједнице. Расним законодавством које је донесено у овом периоду створила се једна расна структура у држави, где су држављани са свим правима били чистокрвни Аријевци који раде и поступају у складу са интересом немачке заједнице по крви (видети члан 1. Закона о држављанству Рајха²⁰), а не-Аријевци били су без субјективитета и основних права. Један Аријевац или Аријевка који нису могли да остваре (здрави) потомство нису такође били „достојни“ држављани, јер нису могли да на адекватан начин служе интересу немачке заједнице по крви. Такође, Аријевац није могао да се ожени девојком неаријевског порекла, као ни Аријевка да се уда за некога неаријевског порекла. Поред забране бракова са лицима неаријевског порекла, пре свега са Јеврејима (члан 1. Закона о заштити немачке крви и части)²¹, било је забрањено чак и да Немци раде у јеврејским кућама (члан 3. Закона о заштити немачке крви и части,) као и да лица неаријевског порекла истичу заставу Рајха (члан 4. Закона о заштити немачке крви и части). Поред оваквог приступа законодавству, овај поредак карактерише специфичан приступ тумачења права у циљу искривљавања постојећих законских решења. Да би се све ово спровело било је потребно изменити изворе права и Фирерову вољу ставити на врх хијерархијске лествице извора права (Ђорђевић, Пирнер 2019: 52–59). Све наведено довело је до промењеног приступа судија у пракси приликом решавања конкретних случајева. Судије за време нацизма примењују овакве законе, прихватају Фирерову вољу као врховни извор права, а постојећа законска решења тумаче у складу са диктатима нацистичке идеологије. О томе сведочи и случај Марка Луфтганса који је био осуђен на две и по године затвора због „нагомилавања јаја“. Фирер, користећи чињеницу да је његова воља врховни извор права, као и право да измени пресуду, ову пресуду мења тако што Марка Луфтганса осуђује на смртну казну, наводећи у образложењу да један овакав злочин заслужује смрт (Фунтејн 2020: 229–232).

Позитивизам vs природно право

У вези са питањем односа природног и позитивног права јавља се питање да ли је нацистички режим био доказ неадекватности правног позитивизма или је нацистички режим био један природноправни поредак са искривљеним вредностима? Постоје различита схватања, али је владајуће схватање да је нацистички режим заправо представљао искривљавање природног права уз злоупотребу позитивног правног поретка. Наиме, националсоцијалисти јесу донели неке законе

20 Reichsbürgergesetz vom 15. September 1935, Reichsgesetzblatt 1935. I, 1146, <<http://www.documentarchiv.de/ns/nbgesetze02.html>>, јул 2022.

21 Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre vom 15. September 1935, Reichsgesetzblatt 1935. I, 1146–1147, <<http://www.documentarchiv.de/ns/nbgesetze01.html>>, јул 2022.

као што су расни закони, али је њихов рад већим делом био усмерен на стварање нових извора права и правила тумачења. У том циљу запажен је био утицај судске праксе, у смислу коришћења упутстава и приручника за тумачење правних стандарда. С обзиром на Радбрухове ставове из периода пре доласка нациста на власт, доста се судија нацистичког режима позивало на Радбрухову формулу и спровођење закона који, иако су неправедни, не вређају суштински вредносни садржај права. Тако су се ставови Радбрухове формуле злоупотребљавали и у ситуацијама када су судије одлучивале о еутаназији (Морис 2016: 665–670). У нацистичком режиму оболели од неких дефеката сматрани су такође „неправим” Аријевцима, те су имали дискриминаторан третман (видети Закон о заштити немачког наследног здравља²²). Рад Густава Радбруха наводи нас на закључак да је период националсоцијализма био период искривљавања природног права, а не пораз правног позитивизма. У вези са тим, постоји пример судије Крејсига који је слао писмо тадашњем министру правде зато што је сазнао да су пацијенте који имају ментално обољење транспортовали и убијали (Морис 2016: 667–668).

Приликом испитивања да ли је правни поредак Трећег Рајха био резултат строгог позитивизма или искривљавања природног права, један од кључних момената јесте 1958. година и Харт-Фулерова дебата. Продукт ове дебате била су два правца која су се сучелила, Хартијевски позитивизам и Фулеров природно-правни приступ. Хартијевски приступ заступао је становиште „право је право”, па је и нацистички режим представљао право иако је био продукт државне тираније (Лавис 2019: 68). Фулер је заступао једно природноправно становиште према коме било који правни поредак који није у вези са моралом није прави поредак. Уколико се за један поредак везује тиранија и насиље, Фулер сматра да је реално да се у име права понашање и прописи таквог карактера суспендују (Лавис 2019: 70). Фулер је сматрао нацистички правни поредак за резултат тираније и неморала (неправа, *unlaw*). Иако има велики историјски значај, сматра се да Харт-Фулерова дебата није имала неког већег научног и методолошког значаја. Чак се може рећи да, иако сучељених ставова, и Харт и Фулер практично су дошли до истог резултата који нас доводи до закључка да је правни поредак Трећег Рајха био продукт неморала у праву.

Из наведеног, може се закључити да је исправнији став по коме је правни режим Трећег Рајха заправо злоупотреба природног права. Вредности које су биле темељ овог периода, упутства за тумачење постојећих норми у духу идеологије, показатељ су да је период националсоцијализма био период свеопште злоупотребе права (неправо), а не легитимно позитивно право. Ово се огледа и у искоришћавању теоретских ставова и правних вредности како би се један нелегитиман систем озаконио и озваничио.

СУЂЕЊЕ У НИРНБЕРГУ

Суђење у Нирнбергу, односно поступци пред Међународним војним трибуналом у Нирнбергу, представља једну од полазних тачака у историји међународног кривичног права. Овај поступак један је од начина да немачко друштво покаже кајање за своју нацистичку прошлост и да се посвети исправљању свог вредносног система. Суђење у Нирнбергу било је корак у процесу денацификације немачког права где су се вредности нацистичке идеологије брисале из друштва

22 Verordnung über das soheitsyehen des reichs vom 5 november 1935, <<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=dra&datum=19350004&seite=00001287>>, јул 2022.

и правног поретка. На међународном нивоу суђење у Нирнбергу било је полазна основа за значајнији развој међународног кривичног права, као и начин да се починиоци најмонструознијих злочина казне, а тиме и да жртве кроз тај чин доживе своје „задовољење”. Уопштено, сам период након Другог светског рата обележен је развојем идеје о људским правима, као и идеје кажњавања за међународна кривична дела. У поступцима пред Међународним војним трибуналом у Нирнбергу учествовала је и југословенска делегација чији је члан био професор Алберт Вајс. Разлог за учешће Југославије у овим процесима јесте управо у великој људској и материјалној штети коју је Југославија претрпела од стране нацистичких снага (Лопичић-Јанчић 2011: 384).

Идеја о оснивању Међународног војног трибунала потиче још из 1942. године када су се савезничке силе окупиле у Сент Џејмс палати у Лондону и основали Комисију УН за ратне злочине, да би касније била потврђена кроз Декларацију о зверствима донету 1943. године и Лондонски споразум потписан 1945. године (Јовашевић 2015: 75). Суђење у Нирнбергу представљало је прекретницу, јер је постављен принцип да ратне злочине не врше неки апстрактни субјекти, већ конкретни појединци чијим се кажњавањем спроводе одредбе међународних закона, те су у складу са тим кажњавани непосредни извршиоци, вође, подстрекачи, организатори и саучесници (Јовашевић 2015: 76–86). Међународна кривична дела за које се судило у овим поступцима јесу ратни злочини, злочини против мира и злочин против човечности. Радњу извршења ратних злочина представљало би предузимање било које од алтернативно прописаних радњи: убиство, злостављање или одвођење на принудни рад цивилног становништва окупираних територија или у окупираним територијама, убиство или злостављање ратних заробљеника или лица на мору, убијање талаца, пљачкање јавне или приватне имовине и намерно разарање градова, вароши или села или пустошење неоправдано војним потребама (Јовашевић 2015: 78). Ратни злочини представљају нарочито тешке повреде ратних закона и обичаја рата и нису ограничени само наведеним облицима радње извршења, већ се и неки други облик радње извршења може сматрати ратним злочином ако до те мере крши законе и обичаје рата. Злочин против мира најпре је био предвиђен као међународно кривично дело Бријан-Келоголовим пактом и представља вид вођења агресивног рата. Ово међународно кривично дело дефинисано је као међународно кривично дело које се састоји у планирању, припремању, започињању или вођењу агресорског рата или рата којим се крше међународни уговори, споразуми или гаранције, као и у учествовању у неком заједничком плану или завери за извршење неког од ових дела (Јовашевић 2015: 77–78). За злочине против човечности радњу извршења представља предузимање радњи попут убиства, истребљења, депортације, поробљавања и осталих нечовечних дела уз испуњење услова да је радња предузета према било ком делу цивилног становништва и да се радња предузима пре или за време рата (Јовашевић 2015: 78–79).

Суђење у Нирнбергу, иако је представљао прекретницу и један позитиван чин са аспекта права и сећања на жртве, ипак је имало доста критика. Иако је ово суђење спроведено по следећим фазама: 1) претходна изјава тужиоца, 2) доказна средства оптужбе и одбране, 3) саслушање сведока, 4) речи одбране и оптужбе, 5) изјава оптуженог и 6) пресуда, њему се могу упутити замерке у смислу кршења неких од основних начела кривичног права (Јовашевић 2015: 80). Према начелу законитости нико не може бити кажњен уколико у време извршења није било прописано дело и прописана санкција, што је било случај са суђењем у

Нирнбергу. У вези са тим, у кривичном праву важи принцип забране ретроактивности (*nullum crimen nulla poena sine lege praevia*) (Бановић, Бејатовић 2011: 60–61). Принцип ретроактивности подразумева да се нико не може казнити према закону који је донет након извршења његовог кривичног дела. Управо кршење начела законитости и у оквиру њега принципа ретроактивности јесте једна од највећих замерки која се упућује суђењу у Нирнбергу. Зато се често поставља питање да ли је суђење у Нирнбергу било победа права или пак нарушавање основних принципа кривичног права? Важно је напоменути да је резултат овог поступка било доношење „нирнбершких принципа” који су од тада па све до данас извор међународног кривичног права. Постоји седам таквих принципа и они гласе (Бановић, Бејатовић 2011: 58–59):

1. Свака особа која учини дело које се по међународном праву сматра злочинном одговорна је и подложна казни.
2. Чињеница да међународно право не прописује казну за дело које се по међународном праву сматра злочином не ослобађа особу која је учинила дело од одговорности по међународном праву.
3. Чињеница да међународно право не прописује казну за дело које се по међународном праву сматра злочином у вршењу дужности шефа државе или надлежног органа не ослобађа особу која је учинила дело одговорности по међународном праву.
4. Чињеница да је особа поступала по наређењима власти или надређеног не ослобађа је одговорности по међународном праву, под условом да је имала могућност моралног избора.
5. Свака особа оптужена за злочин по међународном праву има право на правично суђење засновано на чињеницама и праву.
6. Следећи злочини кажњиви су као злочини по међународном праву: злочини против мира, ратни злочини, злочини против човечности.
7. Саучесништво у вршењу злочина против мира, ратног злочина или злочина против човечности поменутих у VI принципу злочин је по међународном праву.

Без обзира на замерке, суђење у Нирнбергу представља значајну прекретницу у развоју људских права и међународног права, као и задовољење правде за све преживеле и изгубљене жртве Холокауста. Суђење у Нирнбергу обележје је за 12 суђења, а главна казна била је смртна казна вешањем. Геринг, као лице можда најближе Хитлеру, одрицао је сазнање о било каквом убиству и није признавао кривицу, као ни већина којима се судило. Ниједан од њих није изражавао неки вид кајања²³. Зато је Суђење у Нирнбергу остало као поука, као једна пропуштена шанса да се злочинци покају и као полазиште за спречавање истих злочина у будућности. Оно што карактерише овај процес јесте и што су велике силе одлучиле да злочинце приведу суду, а не да се врше ратне освете и тиме проузрокују даљи злочини. Тиме је Нирнберг на неки начин, без обзира на критике које се упућују, исправио понижење које је право претрпело од стране нациста

23 Занимљива је чињеница да су резултат ових поступака биле и ослобађајуће пресуде у корист Хјалмара Шахта – министра финансија, Франц фон Папена – дипломате и Ханс Фричеа – новинара (Јовашевић 2015: 81).

и, на неки начин, праву вратио његово место и његову моћ. Овај процес јесте практична последица теоријског рада и мењања теоретских ставова, пре свега кроз рад Густава Радбруха, што је допринело да се конкретни учиниоци оваквих кривичних дела казне и да жртве добију „правду“.

ЗАКЉУЧАК

Неправо као термин којим се означава правни режим државе Трећег Рајха остаће јединствена појава у историји права, једнако као и свест о потреби денацификације и брисања „лоше прошлости“ немачког народа. Нацистички режим био је организован у сврху остварења својих циљева и легитимисања своје власти кроз реформу постојећег поретка. Нацистичка идеологија за време своје владавине довела је до тога да су у дело спроведени неки од најмонструознијих злочина у историји човечанства. Са правне стране, овај период у историји био је период пировања над правом и злоупотребе свега онога што је здраворазумско ради интереса владајуће идеологије. Злоупотреба права кретала се од правне науке и правних вредности, преко постојећих либералних законодавних решења, па све до доношења расног законодавства. О свему овоме сведоче бројни примери из судске праксе као и сами текстови расног законодавства. Правни стандарди који су били обележје једног од најлибералнијег законодавства постали су оруђе у рукама националсоцијалиста којима су мењали „свест“ о правном поретку. И основне правне вредности којима се треба руководити имале су у њиховим рукама потпуно опречно значење од оног које заиста имају. Овим системом дискриминисани су Јевреји као примарна мета, али дискриминисани су и сви они који се нису могли уклопити у тековине нове идеологије и новог поретка. Националсоцијализму су били потребни здрави, чистокрвни Аријевци, као и њихово здраво потомство. Сви они који нису могли да задовоље ове и друге интересе немачке заједнице по крви били су непожељни за нови систем.

Неправо, као историјска појава, показатељ је да је право увек одраз друштва у коме важи, као и да су вредносни садржаји права увек повезани са владајућом политичком идеологијом која те вредности може злоупотребити. Пример за то јесте живот и рад професора Густава Радбруха чију су правну мисао злоупотребили до те мере да је и сам дискриминисан од стране нацистичких власти и као неактиван професор био „укључен“ у идеје нацизма кроз злоупотребу његове формуле и филозофије права. Овај поредак најбоље нам приказује врхунац злоупотребе јавног интереса, који се у том периоду означавао као интерес немачке заједнице по крви. Заиста, овај поредак јесте поредак у коме су се искривљавале све основне људске, друштвене и правне вредности. У рукама националсоцијалиста право је постало оруђе које су злоупотребљавали како би се остваривали циљеви и интереси нацистичке идеологије. А та идеологија која се водила идејом о супериорном чистокрвном човеку (Аријевцу) остаће запамћена као једна од најстрашнијих идеологија која је иза себе оставила многобројне страховите злочине, и то све уз злоупотребљавање правне мисли, науке и праксе како би се за таква злодела могла добити легитимитет. Нацистичка власт и злочини које су за собом оставили представљају историјски пример да једна идеологија може имати монструозне циљеве и да у ту сврху може наћи начина да то и „озакони“, односно да злоупотреби основне правне вредности. Ипак, нирибершки процес, активност Организације Уједињених нација, доказује да су ови злочини били преседан да се идеја људских права коначно спроведе у дело и да се предузму

сви кораци како се овако нешто никада више не би поновило. Зато нам поредак националсоцијализма сведочи да је право увек изнад неморала и неправда, као и да ће увек наћи пут како би остварило своје основне вредности засноване на здравом разуму. Неправо и држава Трећег Рајха остаје нам као историјска опомена и пример.

ЛИТЕРАТУРА

- Аизел 2018: D. Eisele, *Against the erosion of private law by public law, State regulation How much and at all?*, Zurich: Liberal Institute, 181–194.
- Антић, Стојановић 2004: О. Антић, Д. Стојановић, *Увод у грађанско право*, Београд: Правни факултет у Београду, 103–105, 59–62.
- Бановић, Бејатовић 2011: Б. Бановић, С. Бејатовић, *Основи међународног кривичног права*, Крагујевац: Институт за правне и друштвене науке.
- Баровић 2007: В. Баровић, *Изворни аспекти националсоцијалистичке идеологије, идеологије СС-а*, Нови Сад: Култура Полиса, 6–7, 277–297.
- Ђорђевић, Пирнер 2019: С. Ђорђевић, Ђ. Пирнер, *Неограничено тумачење немачког грађанског права у време Националсоцијализма*, Београд: *Anali*, 2, 49–78.
- Ђорђевић, Матић, Симић 2017: С. Ђорђевић, Д. Матић, М. Симић, *Увод у право*, Крагујевац: Институт за правне и друштвене науке, 439–445.
- Јовашевић 2015: Д. Јовашевић, *Наслеђе нинбершког суда, Зборник радова Правног факултета у Нишу. 2015. Proquest* 30. 6. 2022, 73–88.
- Морис 2016: D. Morris, *Accommodating Nazi Tyranny? The Wrong Turn of the Social Democratic Legal Philosopher Gustav Radbruch After the War*, *Law and History review*. August 2016, *Proquest*. 3. 12. 2021, 649–688.
- Митровски 2020: В. Митровски, *Брачно право у Немачкој за време националсоцијализма са посебним освртом на правни положај жена, Iustoria 2020: Законници и жене*, Новембар 2020, *Proquest* 29. 4. 2022, 10–12.
- Савић 2012: С. Савић, *Вајмарски устав, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 2012. Proquest* 10. 7. 2022, 227–234.
- Степанов 2012: R. Stepanov, *Radbruhovo jusnaturalističko preovladavanje pravnog pozitivizma*, Novi Sad: *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 93–102.
- Радбрух 1980: Г. Радбрух, *Филозофија права*, Београд: Нолит, 260–290.
- Фаунтани 2020: S. Fountanie, *Complicity in the Perversion of Justice: The Role of Lawyers in Eroding the Rule of Law in the Third Reich*, *St. Mary's Journal on Legal Malpractice & Ethic*. *Proquest*. 3. 12. 2021, 201–241.
- Чаушевић 2015: М. Чаушевић, *Сличности и разлике Del Vekijevog i Radbruhovog poimanja prava*, *Proquest* 7. 7. 2022, 8–12.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- Закон о држављанству Рајха, *Reichsbürgergesetz vom 15. September 1935*, *Reichsgesetzblatt* 1935 I, 1146, <<http://www.documentarchiv.de/ns/nbgesetze02.html>>, јул 2022.
- Закон о заштити немачке крви и части, *Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre vom 15. September 1935*, *Reichsgesetzblatt* 1935 I, 1146–1147, <<http://www.documentarchiv.de/ns/nbgesetze01.html>>, јул 2022.

Закон о посебним овлашћењима, Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich vom 24. März 1933, Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich vom 24. März 1933 (Закон о отклањању невоље за народ и рајх од 24. марта 1933), Reichsgesetzblatt 1933 I, 141, <<http://www.documentarchiv.de/ns/ermaecht.html>>, јул 2022.

Закон о заштити немачког наследног здравља од 5. Новембра 1935, Verordnung über das soheitsychen des reichs vom 5 november 1935, <<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=dra&datum=19350004&seite=00001287>>, јул 2022.

NON-LAW IN GERMANY DURING NATIONAL SOCIALISM

Summary

Non-law is a term which characterizes the law system of the Third Reich. The basis of this regime was conflicting legal solutions which were reached by abusing of legal science and legal practice. Founding Academy for German law and the Kiel school of law Nazi made a powerful influence on legal theory and legal practice with the aim of reforming German legal order in the spirit of the Nazism ideology. Nazi did it by adopting new rules for interpretation of law and also by abusing of positivist understandings of legal theorist, primarily positivist understandings of Gustav Radbruch. Also, Nazi made laws that disenfranchised certain groups of people, particularly the Jews. Through this research will be analyzed illegal order of the Third Reich. First, we pay attention on the theorist of the Nazism and on solutions of racial legislation. Thereafter, we study the origin of the concept of non-law putting in focus the professor Gustav Radbruch who created this term because of abusing his philosophy of law. In the end, we give a brief overview of the trial in Nuremberg which is significant not only for correcting the mistakes from past, but also for laying the foundations of modern international criminal law.

Key words: non-law, Nazism, legal science, Gustav Radbruch, Nuremberg, interpretation of law, racial ideology, racial legislation

Aleksandra S. Sekulić